

УДК 811.163.6'373.7

СЛОВЕНСЬКА ТРАДИЦІЯ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Інга ЯРОВА

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058
Кафедра загального та слов'янського мовознавства

Стаття містить короткий огляд головних напрямів дослідження фразеології у словенському мовознавстві від перших лексикографічних праць до сьогоденних теоретичних і практичних розробок.

Ключові слова: словенська мова, словенська фразеологія, мовна інновація, фразеологічне оновлення, лематизована форма ФО, корпусні методики дослідження ФО, текстове оточення ФО, прагматична фразеологія, функціонування ФО в тексті.

Словенські дослідження з фразеології в Україні маловідомі, тому мета даної статті – представити в основних рисах розвиток словенської фразеологічної думки від початків до сьогодення, ознайомити наукову громадськість із основними теоретичними і практичними розробками цієї галузі мовознавства у Словенії.

Теоретичне вивчення словенської фразеології розпочалося порівняно недавно, однак уже з XVI ст. словенський фразеологічний матеріал фіксувався в різних словниках і граматиках¹, а також в окремих спеціалізованих збірниках². Цей матеріал становить велику цінність для історико-етимологічних студій, певною мірою він уже опрацьований у сучасних працях словенських учених – Ірени Страмліч-Брезник, Франца Новака, Еріки Кржишник³ та ін.

Призбирування фразеології продовжилося й у XX ст., в результаті чого з'явилися важливі збірки, передусім пареміологічного характеру⁴, із першими спробами розподілу матеріалу за тематикою та за територією поширення.

¹ *Gutschmann O.* Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschen Stammwörter und einiger vorzüglichsten abstammenden Wörter. Celovec, 1789; *Metelko F.* Lehrgebäude der Slowenischen Sprache. Wien, 1825; *Murko A.* Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik. Kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškem, Kranjskim in v zahodnih straneh na Vogerskim. V Gradci, 1833.

² *Freuensfeld J.* Narodno blago s Štajerskega VIII. Reki in pregovori // Kres 6. Celovec, 1886; *Mihelčič J.* Kranjski pregovori // Adagia Carniolica, 1780; *Kocbek F.* Pregovori, prilike in reki. Ljubljana, 1887 та ін.

³ *Stramlič Breznik I.* Frazеологіја v Volkmerjevih Fabulah // Stramlič Breznik I. Prispevki iz slovenskega besedostrojja. Maribor, 1999. S.246–252; *Novak F.* Samostalniška večpomenskost v jeziku protestantskih piscev (16. stoletja): doktorska disertacija. Ljubljana, 1992; *Kržišnik E.* Frazеологіја v Murkovem slovarju // Murkov zbornik: referati s simpozija Anton Murko in njegov čas. Ur. Marko Jesenšek. Maribor, 1999. S.312–347; *Kržišnik E.* Gutschmannovo razumevanje stalnih besednih zvez // Jezikoslovne in literarnovedne raziskave. Ur. Breda Pogorelec s sodelavci. Ljubljana, 1997. S.27–37 та ін.

⁴ *Kocbek F., Šušelj I.* Slovenski pregovori, reki in prilike. Celje, 1934; *Prek S.* Ljudska modrost – trden je most. Maribor, 1972; *Hrovat M.* Človek v zrcalu pregovorov. Trst, 1983; *Bojc E.* Pregovori in reki na Slovenskem. Ljubljana, 1987 та ін.

Після Другої світової війни були видані розвідки, які містили пояснення етимології деяких фразеологізмів⁵.

У 1960 р. побачив світ багатомовний фразеологічний словник “Frazeološki slovar v petih jezikih”⁶ Йосипа Павлиці. Він містить близько 4 тис. словенських стійких виразів і їх переклади сербсько-хорватською, німецькою, англійською та французькою мовами, а також деякі латинські відповідники. У короткій передмові Й.Павлиця дав своє розуміння фразеології. Головні критерії, якими керувався автор при визначенні фразеологізмів – це формальна стійкість і багатоконпонентність мовних одиниць. Наслідком широкого трактування фразеології було залучення до словника одиниць різних структурно-семантичних типів. Оскільки включений фразеологічний матеріал не отримав належної лексикографічної обробки, дана праця неодноразово була об’єктом критики⁷.

Серйозне теоретичне осмислення фразеології у словенському мовознавстві розпочалося з середини 60-х років у зв’язку з підготовкою тлумачного “Словника словенської літературної мови” (далі ССЛМ)⁸. Видання першого тому у 1970 р. містило пояснення і коментарі щодо фразеології в його складі⁹. Намагаючись якнайповніше представити словниковий склад словенської мови, укладачі спробували охопити й найбільш уживану фразеологію, виокремивши з цією метою фразеологічне гніздо в межах словникової статті. Основними критеріями при визначенні ФО і включенні їх до словника були особливості формальної структури (сполучення двох і більше слів), ідіоматичність значення, формальна і семантична усталеність.

Даний словник до цього часу залишається найвагомим з точки зору обсягу представлених у ньому словенських сталих виразів, оскільки окремого фразеологічного словника словенської мови досі не створено. Однак слабо розроблена теорія спричинила у фразеологічній концепції ССЛМ значні недоліки, про які детальніше йтиметься нижче.

Приблизно в той же час основи словенської теорії фразеології закладає Йозе Топоришич, спираючись на досягнення радянського мовознавства. Зокрема, використавши класифікацію ФО В.Виноградова і М.Шанського, дослідник ввів в обіг аналогічні словенські терміни: *zraslek* (зрошення), *sklop* (єдність), *skup* (сполучення), *sestava* (вираз)¹⁰.

Запропонувавши на позначення фразеологічної одиниці використовувати термін “фразеологем”, Й.Топоришич виділив головні визначальні риси ФО: багатоконпонентність структури, усталеність (формальну і семантичну) та відтворюваність. Він також розмежував поняття фразеологічного варіанту (*frazeologizem* або *frazeološka varianta*) і поняття фразеологічної форми (*frazeološka oblika*), визначив семантико-граматичні розряди (*oblikoslovne vrste*). У плані структури дослідник розрізняв ФО зі структурою словосполучення (*reklo*) і структурою речення (*rečeniца*). Тобто, трактуючи фразеологію у широкому сенсі, Й.Топоришич відніс до ФО прислів’я, приказки, термінологічні словосполучення. Однак згодом він виніс останні за межі “власне” фразеології і назвав

⁵ *Sovre A.* V kozji rog ugnati in še kaj // *Jezik in slovstvo* (Ljubljana). 1959/60. №5. S.181–184; *Bezljaj F.* Slovensko kos biti komu “parem esse, superare” // *Jezik in slovstvo* (Ljubljana). 1978/79. №24/7. S.193–195 та ін.

⁶ *Pavlica J.* Frazeološki slovar v petih jezikih. Rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza. Ljubljana, 1960.

⁷ *Suhadolnik S. J.* Pavlica. Frazeološki slovar v petih jezikih // *Jezik in slovstvo* (Ljubljana). 1960/61. №6/6. S.200–205 та ін.

⁸ *Slovar slovenskega knjižnega jezika.* Ljubljana, 1970. T.1; 1975. T. 2; 1979. T. 3; 1985. T.4; 1991. T.5.

⁹ *Majdič V.* Frazeologija // *Naši razgledi* (Ljubljana). 1970. №5. S.138–139.

¹⁰ *Toporišič J.* K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije // *Jezik in slovstvo* (Ljubljana). 1973/74. №19/8. S.273–279.

їх “несправжніми фразеологізмами” (*nepravi frazeologemi*)¹¹. Учений також зробив спробу класифікувати ФО з огляду на їх етимологію, походження, стилістичне використання¹².

Упродовж 70-х років на цих теоретичних основах базувалися подальші словенські фразеологічні дослідження, зокрема праці М.Роде¹³ і Ю.Ройса¹⁴.

З другої половини 80-х років¹⁵ починається новий етап у вивченні словенської фразеології, пов’язаний, передусім, із працями Еріки Кржишник, які, між іншим, знаменують перехід до вузького розуміння фразеології¹⁶.

Е.Кржишник наголошує на необхідності розмежування стійких словосполучень взагалі, які характеризуються формальною стійкістю і багатокomпонентною структурою, і фразеологізмів, яким крім цього властиве “несловникове значення (хоча б одного) компонента”¹⁷. Аргументувалося, передусім, вилучення з обсягу фразеології термінологічних багатослівних найменувань.

Серед нововведень Е.Кржишник – термін “фразема”, запропонований на позначення ФО замість старого “фразеологем”.

Вперше у словенському мовознавстві дослідниця звернулася до американських розробок теорії ідіоматики у межах трансформаційної породжуючої граматики (генеративної лінгвістики), на основі яких запропонувала вважати головними критеріями при визначенні ФО такі їх аномальні властивості, як обмеженість синтаксичних перетворень і обмежену сполучуваність слів-компонентів¹⁸. На позначення поняття обмеженої сполучуваності компонентів (не тільки слів, а всіх семантично значущих мовних одиниць) було введено терміни “обмежена колокабельність” і “моноколокабельність” на основі праць чеського лінгвіста Ф.Чермака. При цьому Е.Кржишник зазначає, що визнання моноколокабельності основною рисою фразеологізмів означає визнання т. з. однослівних ФО. Йдеться про складні слова, компоненти яких характеризуються моноколокабельністю й ідіоматичністю значення. Такого типу ФО відзначаються американською (англійською) теорією ідіоматики, серед слов’янських фразеологів – Ф.Чермаком. Е.Кржишник порушує питання про визнання чи невизнання т. з. однослівних фразеологізмів у словенському мовознавстві. По суті, необхідно було визначити позицію словенського мовознавства щодо двох напрямів: американської теорії ідіоматики і теорії фразеології, прийнятої переважно

¹¹ *Toporišič J.* Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, 1992. S.27.

¹² *Toporišič J.* K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. S.278–279.

¹³ *Rode M.* Semantični odnosi v frazeologiji // Slavistična revija (Maribor–Ljubljana). 1975. №23/3–4 S.439–442; *Rode M.* Frazeologija u dvojezičkim rečnicima // Leksikografija i leksikologija. Beograd–Novi Sad, 1982. S.275–278; *Rode M.* Slovenski pregovori in srednji vek // Obdobja 10. Obdobje srednjega veka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 1989. S.155–158 та ін.

¹⁴ *Rojs J.* Razvrstitev frazeologemov iz jugoslovanske družbene prakse v ruskem jeziku // Jezik in slovstvo (Ljubljana). 1981/82. №27/2–3. S.66–70; *Rojs J.* Frazeologija Zorane Ledine Mihaila Aleksandroviča Šolohova v originalu: magistrska naloga. Zagreb, 1983; *Rojs J.* Pomembno leksikografsko delo // Jezik in slovstvo (Ljubljana). 1985/86. №31/7. S.256–257 (rec. Antica Menac, Raisa I. Trostinska. Hrvatskosrpsko-rusko-ukrajinski frazeološki rječnik. Zagreb, 1985) та ін.

¹⁵ На становлення сучасної теорії фразеології у Словенії великий вплив мали праці з семантики та словотвору Ади Відович-Мухи, а також праці Бреди Погорельць.

¹⁶ *Kržišnik E.* Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja): doktorska disert. Ljubljana, 1994. S.30.

¹⁷ *Kržišnik Kolšek E.* Poskus razvrstitve stalnih besednih zvez v Trubarjevi Cerkovni ordningi // Obdobja 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 1986. S.435.

¹⁸ *Kržišnik Kolšek E.* Frazeologija v moderni: magisterska naloga. Ljubljana, 1988. S.51–58.

у слов'янському мовознавстві¹⁹. Саме в межах останньої, на думку Е.Кржишник, повинна розвиватися словенська фразеологічна теорія, адже різні погляди на природу фразеологічної одиниці зумовлені не лише принциповими теоретичними відмінностями цих двох традицій, а й природою досліджуваних мов²⁰. Підкреслюючи, що у словенському мовознавстві практично ніколи не підтримувалася думка про існування однослівних ФО, Е.Кржишник зазначає, що такими можна визнати лише складні слова, утворені безпосереднім поєднанням основ²¹ (і які, звичайно, мають фразеологічні властивості).

Опираючись на положення про обмеження взаємодоповнюваність мовних одиниць на всіх мовних рівнях взагалі і про монококабельність як характерну рису фразеологізмів зокрема, Е.Кржишник підходить до визначення явища мовної інновації і вводить в активний обіг термін “фразеологічне оновлення” (*prenovitev*)²². За Е.Кржишник, мовна інновація розуміється “як будь-яке розширення існуючих у системі мови меж колокатної парадигми”, при цьому мовна система розуміється у динамічному зв'язку з уживанням (*uzusom*)²³. Специфічною рисою оновлень, яка відрізняє їх від інших інновацій (наприклад, від креативних метафор), є те, що вони утворюються на основі певного мовного зразка. Тобто, під оновленням Е.Кржишник розуміє інноваційний процес як результат рефлексії над фразеомою-взірцем, внаслідок якої відбувається зміна у семантиці і/або у структурі фраземи і супроводжується появою нових конотацій. Це свідомі перетворення структури ФО, зумовлені контекстом і певною функцією. Інновації цього типу залишаються на рівні тексту і не виходять на рівень мови.

Е.Кржишник пропонує типологію фразеологічних оновлень, де розрізняє одноступеневі (з внутрішніми – структурними, граматичними змінами) і багатоступеневі оновлення (з зовнішніми змінами – змінами у сполучуваності компонентів тощо) та згодом її деталізує²⁴. Вона відрізняє фразеологічні оновлення від явищ нормативної варіантності, випадків помилкового вживання, а також від змін, зумовлених історичним розвитком мови (як наслідок історичної зміни мовної норми)²⁵.

Проблеми фразеологічної норми Е.Кржишник приділяє особливу увагу. З цього приводу важливі її оцінки різних фразеологічних праць, особливо словників, де дослідниця торкається концептуальних питань фразеології²⁶.

¹⁹ Е.Кржишник називає цю теорію російською, оскільки вона була започаткована в російському (радянському) мовознавстві. Див.: *Kržišnik E. Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. S.23.

²⁰ Наявність у слов'янських мовах закінчень для розмежування слів у словосполученнях і словотвірних афіксів для пов'язування основ у складних словах та відсутність їх у англійській.

²¹ Наприклад, *kratkotmalo* ← *kratko malo*, *križemrok* ← *križem rok*, *svojčas* ← *svoj čas*. (*Kržišnik E. Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. S.38).

²² Вивченням мовних інновацій у словенському мовознавстві займалися й інші словенські вчені. Так, Т.Корошець запропонував формально-семантичну класифікацію фразеологічних інновацій на основі публіцистичних текстів. Див.: *Korošec T. Obnovitev v časopisnih naslovih // Slavistična revija (Ljubljana-Maribor)*. 1978. №26/2. S.147–160. Але саме після праць Е.Кржишник загальноживим став термін *prenovitev*.

²³ *Kržišnik E. Prenovitev kot inovacijski postopek // Slava (Ljubljana)*. 1987. №1. S.51.

²⁴ *Kržišnik E. Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozних besedilih // Slavistična revija (Ljubljana-Maribor)*. 1990. №38/4. S.399–419; *Kržišnik E. Izraba semantične potence frazemov // Slavistična revija (Ljubljana)*. 2006. №54/posebna številka. S.259–277.

²⁵ *Kržišnik E. Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih // Slavistična revija (Ljubljana)*. 1996. №44/1 S.133–154.

²⁶ *Kržišnik E. Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik // Jezik in slovstvo (Ljubljana)*. 1995/96. №41/3. S.157–168; *Kržišnik E. Vsebina (slovenskega) frazeološkega slovarja za tužce – določitev in preizkus meril // Zbornik za učitelje slovenščine kot drugega/tujega jezika. Skripta 5. Ljubljana*, 2001. S.7–15; *Kržišnik E. Teoretično zanimiva knjiga iz frazeologije // Slavistična revija (Ljubljana-Maribor)*. 1990. №38/1. S.57–64 та ін.

Як уже зазначалося, фразеологічний словник словенської мови досі не створений, незважаючи на доволі давню і плідну традицію словенської лексикографії. Крім тлумачного ССЛМ, словенська фразеологія представлена у двомовних фразеологічних словниках, виданих у першій половині 90-х років: хорватсько-словенському Антіці Менац і Юрія Ройса (1992)²⁷, словенсько-італійському Діоміри Фабіан-Байц (1995)²⁸, угорсько-словенському Францека Мукіча (1993)²⁹ та німецько-словенському Елізабети М.Єнко (1994)³⁰. Цікавим є новий “Німецько-словенсько-англійський словник ідіомів, які містять назви частин голови” (2005) Барбари Воршич-Лампич³¹.

Попри це ССЛМ на сьогодні залишається єдиним релевантним джерелом (серед лексикографічних праць) для фразеологічних досліджень. Особливості і недоліки словника детально охарактеризовані вченими, тому ми наведемо лише найсуттєвіші з них.

Дослідник, який планує працювати з ССЛМ, повинен брати до уваги такі моменти: “сучасність” словника і представленої в ньому фразеології (передовсім у синхронних дослідженнях), а також те, яким чином вона представлена.

У передмові до видання вказується, що словник охоплює словниковий склад сучасної словенської літературної мови. Однак робота над створенням ССЛМ розпочалася відразу після Другої світової війни і велася з деякими перервами до 1991 р., коли вийшов останній том. Основою для нього послужив словенсько-німецький словник М.Плетершніка³², матеріал якого коректувався і поповнювався сучасним. З точки зору текстових джерел, ССЛМ переважно містить фразеологію художньої літератури і публіцистики першої половини ХХ ст. У великій кількості розписувалися праці словенських класиків ХІХ ст. Основними принципами включення ФО у словник були частотність їх вживання у класичних творах, фіксування в “Орфографічному словнику” 1962 р. та в інших словниках³³.

Зрозуміло, що від появи першого тому до видання останнього минуло багато часу і словниковий склад мови зазнав значних змін, особливо у 90-х роках минулого століття у зв’язку з суспільно-політичними подіями. До ССЛМ не ввійшла актуальна, активно вживана останнім часом фразеологія, на що неодноразово вказували словенські вчені. Ще у другій половині 80-х років Ю.Петерманн писав: “...ССЛМ поряд з іншим мовним матеріалом вміщує дійсно велику кількість фразеології... у вузькому і широкому розумінні... Однак думаю, що значна частина сьогодні використовуваної фразеології не ввійшла у словник, оскільки, особливо у публіцистичних текстах, все частіше натрапляю на фраземи, які у ССЛМ або відсутні, або ж мають інші компоненти”³⁴. Цю думку підтверджує П.Гантар, зазначаючи, що лексичний і фразеологічний матеріал словника “з точки зору сучасного користувача певною мірою застарілий, а передусім недостатній”³⁵.

²⁷ Menac A., Rojs J. Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik. Zagreb, 1992.

²⁸ Fabjan Bajc D. Dve muhi na en mah: slovensko-italijanski frazeološki slovar = Due piccioni con una fava: vokabolaro fraseologico sloveno-italiano. Gorica, 1995.

²⁹ Mukič F. Mađarsko-slovenski frazeološki slovar, Magyar-szlovén frazeológiai. Szombathely, 1993.

³⁰ Jenko E. M. Sich auf die Socken machen / vzeti pot pod noge, Deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen. Klagenfurt / Celovec, 1994.

³¹ Voršič Lampič B. Nemško-slovensko-angleški slovar idiomov, ki vsebujejo imena delov glave. Ljubljana, 2005.

³² Pleteršnik M. Slovensko-nemški slovar. T. 1. Ljubljana, 1894; T. 2. 1895.

³³ Hajšek-Holz M. Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar kot vir za Slovar slovenskega knjižnega jezika // Jezikoslovni zapiski (Ljubljana). 1997. №3. S.105–112.

³⁴ Petermann J. Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju // Obdobja 8. Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura. Ljubljana, 1988. S.301–310.

³⁵ Gantar P. Slovenska frazeologija v dosedanjih slovarjih glede na aktualna slovaropisna načela // Jezikoslovni zapiski (Ljubljana). 2001. №7/1–2. S.207–223.

Інше питання – яким чином представлена фразеологія. Нерозробленість фразеологічної теорії того часу зумовила доволі розпливчасту концепцію фразеології словника, що позначилося на способі представлення ФО. Хоча укладачі словника намагалися виділити фразеологічне гніздо, однак ФО перебувають і поза його межами серед ілюстративного матеріалу пояснювальної частини словникової статті. Водночас в самому гнізді ФО іноді змішані з прикладами метафоричного використання слів. Тобто, вільні і стійкі сполучення слів не систематизовані, що, звичайно, ускладнює роботу зі словником і вимагає пильного пошуку по всій словниковій статті³⁶.

Однією з причин такого змішування є непослідовне виконання принципу лематизованої форми ФО. Більша частина фразеологізмів представлена у певній реалізованій формі і лише незначна – у початковій, що, звичайно, суперечить загальноприйнятим вимогам сучасної фразеографії, адже, по-перше, “кожен приклад реалізації, хоча й може бути дуже типовим, завжди представляє лише одну від багатьох можливостей”, а по-друге, лематизована форма ФО повинна визначати фразеологічні межі, відкидаючи всі супровідні, додаткові елементи³⁷.

Незважаючи на зазначені недоліки, словник все ж використовується у різних фразеологічних дослідженнях, адже його матеріал відібраний із авторитетних писемних джерел, його укладачі ставили за мету охопити всі функціональні типи літературної словенської мови, крім того, представлений матеріал зазнав певної лексикографічної обробки.

Нині у Лексикологічній секції при Інституті словенської мови Франа Рамовша ведеться робота над створенням фразеологічного словника словенської мови. У 2000 р. Янез Кебер представив його концепцію і визначив його як такий, “у якому буде з ілюстративним матеріалом охоплена, стилістично і граматично оцінена та семантично і етимологічно роз’яснена головна частина фраземів, які з’являються у літературній мові і щоденному мовленні в усіх сферах життя”³⁸.

У 2003 р. вийшов пробний том цього словника, який відразу викликав жваве обговорення серед провідних словенських фразеологів. Зокрема, критичними статтями зі слушними зауваженнями відгукнулися на нього Еріка Кржишник³⁹ і Юрген Петерманн⁴⁰.

Так, Ю.Петерманн звернув увагу на те, що концепція Я.Кебера передбачає дуже масштабну працю: по-перше, представити основний масив фразеологізмів сучасної словенської мови; по-друге, пояснити їх виникнення і мотивацію; по-третє, по можливості навести іншомовні відповідники. Зрозуміло, що один автор не може забезпечити повноцінну реалізацію цих завдань. Тим більше, що Я.Кебер є, передовсім, досвідченим етимологом, і тому історико-етимологічний аспект у його словнику переважає. Інші ж аспекти опрацьовані недостатньо, особливо прагматичний. Е.Кржишник і Ю.Петерманн зауважують, що створення якісного сучасного словника такого типу можливе лише за умови колективної праці, де кожен з співавторів зробить свій внесок відповідно до кваліфікації. При цьому фахівці наголошують на обов’язковому використанні сучасних електронних текстових корпусів.

³⁶ *Petermann J.* Frazеologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. S.305.

³⁷ *Petermann J.* Frazеologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). Nekaj osnovnih vprašanj vloge frazeologije v slovarju. S.306.

³⁸ *Keber J.* Frazеološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek. Ljubljana, 2003. S.6.

³⁹ *Kržišnik E.* Poskusni zvezek slovenskega frazeološkega slovarja // Slavistična revija (Ljubljana). 2004. №52/2. S.199–208.

⁴⁰ *Petermann J.* Janez Keber. Frazеološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek // Slavistična revija (Ljubljana). 2004. №52/3. S.345–352.

Саме з розвитком корпусної лінгвістики пов'язані найновіші дослідження фразеології. Лінгвістичні дослідження у Словенії (теоретичні й прикладні) виконуються на базі електронних корпусів FIDA, FidaPLUS, Nova beseda. У майбутньому планується створення Slovenskega nacionalnega korpusa.

FIDA⁴¹ – перший проект такого типу у Словенії. Це національний репрезентативний синхронний корпус словенської мови. Головним взірцем при його створенні був Чеський національний корпус. Проект був виконаний протягом трьох років – у 1997–2000 рр. Загальний обсяг корпусу FIDA – 100 млн. слововживань з 30 000 текстів. Певний час корпус залишався статичним. Нині він розширений до 600 млн. слів і доступний в Інтернеті під назвою FidaPLUS⁴². В основі корпусу – письмові тексти, головним чином з періодичних видань, причому переважно за останні десять років. Таким чином, даний електронний корпус відображає сучасний стан словенської мови на величезній кількості найрізноманітніших текстів. Використання таких корпусів має велике значення для вивчення сучасного стану фразеології, оскільки надає результатам дослідження більшого ступеня достовірності, сприяє виявленню типового у мові і знижує імовірність надання великого значення випадковим (винятковим) явищам.

Російська дослідниця Т.Филимонова на основі фразеологічного матеріалу зі ССЛМ і перевірки його функціонування у корпусі FIDA здійснила комплексне дослідження (у рамках сучасної системної лінгвістики) системних взаємозв'язків деяких важливих характеристик словенських ФО: віку, ступеня полісемії, ступеня ідіоматичності, ступеня використання та ін⁴³.

Корпусні методики дослідження цінні для розробки сучасної теорії фразеології. Серед найважливіших словенських досліджень цього напрямку – праця П.Гантар “Frazem in njegovo besedilno okolje”⁴⁴, в якій авторка розглядає проблему включення ФО до словників і доводить на прикладі свого дослідження, що вивчення стійких сполучень слів (stalna besedna zveza) на основі репрезентативного корпусу дає необхідні вихідні дані для їх лексикографічного опису. Корпус дає змогу дослідити ФО у текстовому оточенні, яке, на думку П.Гантар, є ключовим при формуванні цілісної подоби ФО, структурної будови і семантики. Статистичні підрахунки й інструменти корпусного дослідження роблять можливим вивчення колокабельних властивостей слова, виявлення фраземних ядер (мінімальної найстійкішої частини ФО), спостереження їх лексичного оточення та ідентифікацію різних ступенів формально-семантичних зв'язків. Тобто, отримується необхідна інформація для повноцінного лексикографічного опису ФО відповідно до сучасних вимог.

Проблемам лексикографічного опису ФО присвячена також праця Мар'єти Врбінц “Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje”⁴⁵.

Електронний корпус Nova beseda⁴⁶, порівняно з FIDA, значно менший за обсягом (162 млн. слів на 2005 рік), і основна маса його текстів взята зі щоденної словенської газети “Delo”. Незважаючи на це, він також успішно використовується у різноманітних

⁴¹ <http://www.fida.net/vsebinska.html>. При створенні корпусу співпрацювали філософський факультет університету у Люблянці, Інститут словенської мови Йозеф Штефан, видавництво DZS, d.d. і фірма Amebis, d.o.o.

⁴² <http://www.fidaplus.net>.

⁴³ Филимонова Т.В. Соотношение системных характеристик фразеологических единиц (на материале “Словаря словенского литературного языка” и репрезентативного корпуса текстов словенского языка ФИДА [FIDA]: Дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2004.

⁴⁴ Gantar P. Frazem in njegovo besedilno okolje: doktorska disertacija. Ljubljana, 2004.

⁴⁵ Vrbinc M. Frazeološke enote, njihov status in vključevanje v slovarje: doktorska disertacija. Ljubljana, 1998.

⁴⁶ http://bos.zrc-sazu.si/nova_beseda.html.

дослідженнях з фразеології. Наприклад, його матеріал був застосований при створенні проекту EPHRAS.

EPHRAS⁴⁷ – це міжнародний чотиримовний проект європейської програми Sokrates, Lingua 2 (Розвиток навчальних посібників і дидактичних матеріалів), результат співпраці вчених чотирьох держав – Австрії, Угорщини, Словаччини та Словенії – під керівництвом Віди Єсеншек (Маріборський університет). Проект розроблявся протягом 2004–2006 рр.

Цей електронний посібник призначений для вивчення фразеології німецької, словенської, словацької та угорської мов. Перша частина становить базу даних, яка налічує понад 4000 фразеологізмів (до 1000 вихідних німецьких фразеологічних одиниць дібрані відповідники з кожної з указаних мов). Кожен фразеологізм описаний за допомогою семантичних, граматичних і стилістично-прагматичних пояснень, ілюстрований прикладами текстового вживання. Всі ФО об'єднані у 19 тематичних груп. Друга частина посібника – збірник вправ, призначений для закріплення вивченого матеріалу.

Взагалі до кола наукових інтересів В.Єсеншек входять конфронтативні дослідження фразеологічного складу словенської та німецької мов у межах когнітивної лінгвістики, передусім питання конвергентності словенських і німецьких ФО, а також теоретичні аспекти словникової обробки фразеології у двомовних словниках⁴⁸. Дослідниця відзначає доволі високий ступінь конвергентності словенських і німецьких фразеологізмів на структурному і семантичному рівнях, при цьому вона підкреслює, що дане явище зумовлене не лише екстралінгвальними чинниками (міжмовними контактами і, як наслідок – появою запозичень та калькувань), а й внутрішньомовними, які базуються на існуванні універсальних мовних закономірностей у процесах метафоризації та фразеологізації будь-якої мови⁴⁹.

У руслі когнітивної лінгвістики здійснюється вивчення семантики ФО, передусім питань ролі метафори, особливостей категоризації світу у процесах пізнання тощо. Ці проблеми розроблялися, зокрема, у межах дослідницького проекту “Jezik in spoznavanje” під керівництвом Ольги Кунст-Гнамуш. Когнітивне розуміння метафори і її ролі у творенні ФО викладено у публікаціях Еріки Кржишник і Марії Смолич.⁵⁰ Дослідженню словенських ФО у когнітивному аспекті присвячена праця польської дослідниці Агнешки Бедковської-Копчик, у якій проаналізовано способи концептуалізації і передавання негативних почуттів у словенській мові⁵¹. Крім того, концептуальному аналізу ФО присвячено ряд публікацій, зокрема Марії Смолич, Матеї Ємець, Ірени Страмлич-Брезник та ін.⁵²

⁴⁷ <http://www.ephra.org>.

⁴⁸ *Jesenšek V.* Protistava nemške in slovenske frazeologije – fenomen konvergentnosti // *Kulturna identiteta in jezik v procesih integracije*. Maribor, 2000. S.236–247; *Jesenšek V.* Konfrontativna frazeologija s kognitivnih vidikov // *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*. Zagreb, 2001. S.335–343; *Jesenšek V.* Frazeologija v splošnih dvojezičnih slovarjih. Razmislek ob nemško-slovenskih slovarjih avtorjev Debenjak // *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor, 2005. S.154–172 та ін.

⁴⁹ *Jesenšek V.* Dejavniki medjezikovnega frazeološkega ujemanja // *Riječ* (Rijeka). 2003. №9/1. S.25–33.

⁵⁰ *Kržišnik E., Smolič M.* Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj // 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 1999. S.61–74; *Kržišnik E.* Pojmovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju. Čas je denar – Tako rečemo = tako mislimo // *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana, 2004. S.56–74.

⁵¹ *Będkowska-Kopczyk A.* Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku: kognitivni pristop. Ljubljana, 2004.

⁵² *Jemec M.* Človeku dobro dene, če se izrobanti // *Jezik in slovstvo*. 44/6. S.229–236; *Kržišnik E., Smolič M.* “Slike” časa v slovenskem jeziku // 36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 2000. S.7–19; *Stramljič Breznik I.* Izražanje strahu v frazemih (slovensko-nemški kontrastivni vidik) // *Riječ* (Rijeka). 2003. №9/1.

Актуальними є прагматичні дослідження. Серед найвагоміших словенських праць з цієї проблематики – “Pragmاتیčna frazeologija” Наташі Якоп⁵³. Під прагматичною фразеологією авторка розуміє особливу групу фразеологізмів, а не спосіб чи аспект вивчення фразеології загалом. У даній розвідці визначаються їх основоположні диференціальні властивості і критерії, за якими їх можна відмежувати від інших видів ФО. До цієї групи включені такі мовні одиниці, які відрізняються від усіх інших специфічними граматичними (високим ступенем стійкості граматичної будови, відносною стійкістю структури, невиконанням синтаксичної ролі в реченні) і семантичними властивостями (виконанням прагматичної функції)⁵⁴. При цьому Н.Якоп стверджує, що прагматичні ФО становлять рівноцінну (а не периферійну) частину фразеології нарівні з іменниковими, дієслівними, прикметниковими і прислівниковими. Дослідниця розмірковує над можливостями їх семантичного опису. Оскільки прагматичні фразеологізми не мають денотативного значення у сенсі вираження предметності і разом з тим іменувальної ролі, то вимагають особливого словникового опрацювання. Н.Якоп пропонує семантичний опис за допомогою прагматичних категорій.

Дедалі частіше увагу словенських учених привертає проблема ролі та особливостей функціонування фразеологізмів у текстах різного типу. Першим до цієї проблематики звернувся Томо Корошець – предметом його дослідження стали газетні тексти⁵⁵. Згодом з’явився ряд праць Еріки Кржишник та Ірени Страмлич⁵⁶ з аналізом фразеології у пресі та художній літературі. На сьогодні актуальними є дослідження ФО у рекламних текстах (Марінка Чернетич), таблоїдах (Моніка Калін-Голоб), медичних текстах (Матєя Ємець) та ін⁵⁷.

Новою є спроба визначити особливості вживання і функціонування фразеології у наукових та науково-публіцистичних працях. Загальновідомим є твердження про те, що у науковій мові не допустиме переносне вживання слів та метафоричне висловлювання, а в науково-популярних текстах вони вживаються доволі обмежено. Ірена Страмлич намагається спростувати це твердження, спираючись на нові теоретичні знання про місце метафори у науці⁵⁸ і результати власного аналізу конкретних текстів. Дослідниця доходить висновку, що мова наукових текстів не позбавлена образності, більше того, метафоричні вирази в них успішно використовуються (хоча й дуже обмежено), і це не применшує науковості тексту. При цьому в праці вказано на специфічність метафорики: у науковому тексті метафора не може бути результатом тільки суб’єктивної оцінки

S.88–95; *Stramljič Breznik I. Frazemi s pomenom “umreti” v SSKJ // Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. 1999. S.264–283 та ін.

⁵³ *Jakop N. Pragmاتیčna frazeologija*. Ljubljana, 2006.

⁵⁴ Йдеться про цілісні висловлювання, за допомогою яких мовець виражає свої почуття, підкреслює свою точку зору, наголошує на чомусь, а також мовні кліше, формули привітання, ввічливості тощо. Наприклад, *lahko poč (на добраніч), častna beseda (чесне слово), to bomo pa še videli (це ми ще побачимо), prvič in zadnjič (вперше й востаннє)*.

⁵⁵ *Korošec T. Obnovitve v časopisnih naslovih // Slavistična revija (Ljubljana–Maribor)*. 1978. №26/2. S.147–160.

⁵⁶ *Kržišnik E. Frazеologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. st // 30. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana, 1994. S.53–67; *Kržišnik E. Frazеološka sredstva v vlogi raskrivanja družbenih sprememb med leti 1945 in 1995 // Slovenski jezik. Ur. Ada Vidovič Muha. Opole, 1998. S.183–200 та ін.; Stramljič Breznik I. Besednozvezne, besedotvorne in skladenske značilnosti športnih rubrik v Jutru // Borkov zbornik. Maribor, 1996. S.127–138; Stramljič Breznik I. Metafora v slovenskem besedotvornem izrazju // Terminologija v času globalizacije. Ljubljana, 2004. та ін.*

⁵⁷ *Černetič M. Frazеologija v slovenskih tiskanih reklamah // Frazеologija v jezikoslovju in drugih vedah: povzetki predavanj*. Ljubljana, 2005. S.13; *Calin Golob M. Frazеologija v tabloidnem dnevniku // Frazеologija v jezikoslovju in drugih vedah: povzetki predavanj*. Ljubljana, 2005. S.30; *Jemec M. Strokovni jezik in medicinsko izražanje v podobah // Frazеologija v jezikoslovju in drugih vedah: povzetki predavanj*. Ljubljana, 2005. S.27.

⁵⁸ Праці В.Крупна, Й.Сташової та ін.

автора (що характерно для художніх творів), тому використовуються переважно конвенційні уявлення, загальновідомі фразеологізми, які у науковому тексті виконують роль наочності, спрощення тощо⁵⁹.

Етимологічних досліджень словенської фразеології небагато. Походження окремих сталих виразів аналізується у публікаціях Антона Совре, Франце Безлая, Марії Перне, Францки Премк та ін. Детальніше етимологією займається Янез Кебер. Серед найважливіших його праць – двотомник “*Živali v prispodobah*”⁶⁰, де опрацьована словенська зоонімна фразеологія, та “*Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem*”⁶¹, у якій закладено основи відіменної фразеології.

Таким чином, попри те, що наукове вивчення фразеології у словенському мовознавстві розпочалося порівняно недавно, сьогодні воно активно і плідно розвивається у руслі найсучасніших тенденцій, охоплюючи різноманітні аспекти дослідження ФО: когнітивний аналіз, прагматичні і конфронтативні студії, при цьому широко застосовуються корпусні методика дослідження, а також розробляються питання лексикографічного опису ФО, функціонування фразеологізмів у тексті тощо.

THE SLOVENIAN TRADITION OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS STUDY

Inga YAROVA

*Odessa Mechnikov National University
24/26 Frantsuzskiy blvd., Odesa, 65058
Department of General and Slavic Linguistics*

The study relies briefly upon the main trends of the phraseological studies in Slovenian linguistics covering the scope from the first lexicographical works and up to the current theoretical and practical ones.

Key words: slovenic phraseology, linguistic innovation, phraseological renovation, lemmatized form of the phraseological units, frame methods of phraseological study, text surrounding of phraseological units, pragmatic phraseology, functioning of the phraseological units within the text.

Стаття надійшла до редколегії 03.10.2007
Прийнята до друку 26.10.2007

⁵⁹ *Stramljič Breznik I.* Preneseno v jeziku stroke // Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih. Zbornik slavističnega društva Slovenije 15. Ljubljana, 2004. S.43–55.

⁶⁰ *Keber J.* Živali v prispodobah. T.1. Celje, 1996; T.2. 1998.

⁶¹ *Keber J.* Leksikon imen: izvor imen na Slovenskem. Celje, 1996.